

Lieder ohne Worte

Jan Kuks

Iedere lezer van dit tijdschrift zal het beamen: een goed verhaal bestaat uit meer dan taal. Een goed docent vermaakt het gehoor niet met woord alleen. Een neuroloog weet het uit bittere ervaring. Gestoorde spraak na aandoening van de taaldominante (veelal linker) hersenhelft is al te bekend als *afasie* maar ook wanneer de andere hersenhelft beroerd wordt verandert de spraak tot saaie, monotone, woordenverzameling: *aprosodie*. De stembuiging van de ander is ook niet meer duidelijk; een grapje wordt door missen van toon in taal verkeerd opgevat. Letterlijke analyse is mogelijk maar emotie is verdwenen.

Duidelijk is ook dat niet alleen toon de muziek maakt. Wie een afwijking in de niet dominante hemisfeer heeft mist veel van wat het oor genieten kan. Gevoel voor ritme is echter wel aanwezig en het blijft mogelijk een muziekstuk te herkennen al zal de klankkleur vreemd zijn en is nazingen moeilijk geworden.

In vroegere tijden was het voor bepaalde hersenoperaties nodig om zeker te zijn welke hersenhelft (hemisfeer) taaldominant was. Daartoe werd in één van beide bloedtoevoerende halsslagaders een verdovend middel gespoten waardoor één hemisfeer werd uitgeschakeld. Bij personen die op dat moment een lied zongen bleef de melodie bij uitval van de dominante hemisfeer behouden terwijl het lied woordloos werd. Bij uitschakelen van de andere kant verwerd het gezang tot proza.

Voor een goed verhaal en een compleet lied is er dus een harmonie der hemisferen nodig.

Veel is bekend over de verschillende typen afasie. Over amusie weten we minder. Dat is op zich vreemd want

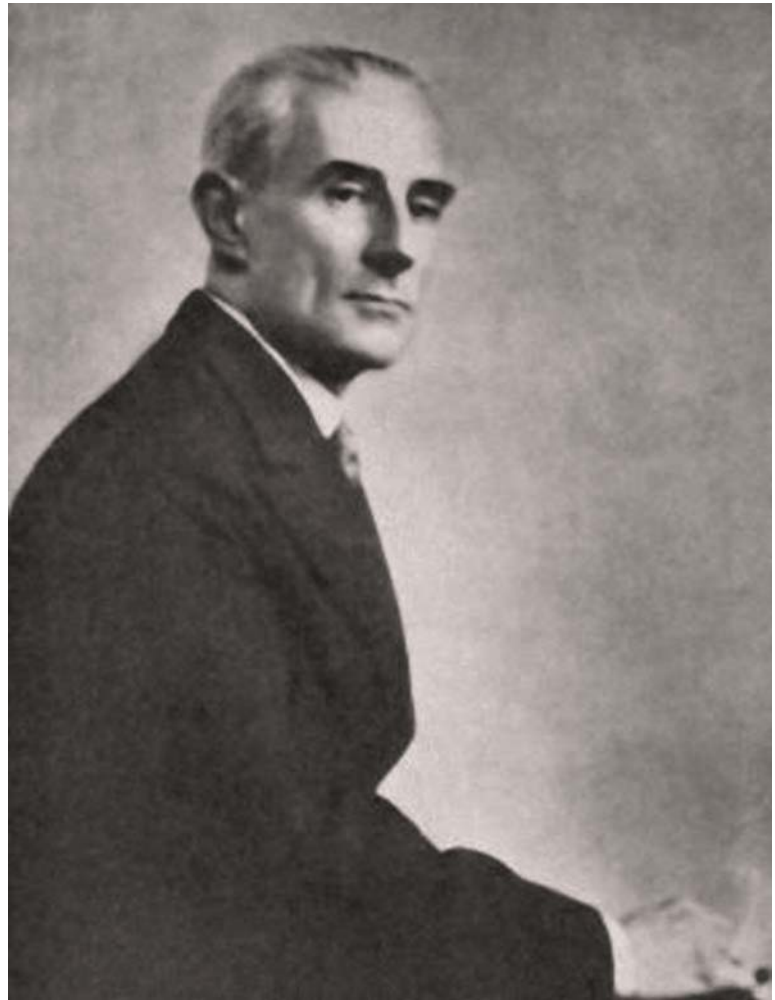
muziek speelt een grote rol in ons leven. Er bestaat echter onder de mensheid een grotere spreiding in muzikaliteit dan in welbespraaktheid en dys-musie zal daarom niet zo in het oor springen als gestoorde spraak. Verder is de muzikale taal bij lange na niet zo exact als het gesprokene waardoor muzikale versprekingen minder opvallen.

Niettemin zijn er dramatische beschrijvingen van musici die door een hersenaandoening in hun sterkste kant getroffen zijn. Beroemd is het verhaal van Maurice Ravel (1875-1937).¹ Hij schreef een fijnzinnig geniaal oeuvre in 40 jaar tijd. De laatste vier jaren van zijn leven lukte het niet meer muziek te produceren al was zijn hoofd nog zo vol melodieën. Neurien lukte nog maar het klavier was hem niet meer van nut en opschrijven werd onmogelijk. Zijn muzikale uitingen haperden tevoorren ook wel eens plotseling; zo moest hij tijdens een concert in het eerste deel van zijn pianosonatine ter voorkoming van kleerscheuren een noodsprong naar de finale maken. In de laatste partituren kwamen muzikale spelfouten die hij niet meer herkende. Het schrijven van een brief duurde uren, de letters en woorden waren vergeten. De Parijse neuroloog Alajouanine onderzocht hem en brak zijn gezonde hersenpaar met de vragen wat er dan wél speelde en wat er dan wel spéelde (neurologische diagnostiek ten voeten uit).² Ravel zal de klemtonen van deze frase waarschijnlijk hebben kunnen begrijpen maar foutloos nazeggen zal mislukt zijn. Het lezen van muziek lukte niet meer, uit het hoofd spelen evenmin, de muzikale smaak was wel behouden en bij het spelen van foute noten in zijn muziek werd hij onrustig zonder zijn vinger op de zere plek te kunnen leggen. Het vinden van woorden werd steeds moeilijker en later ook het verstaan. Zijn linker hemisfeer viel uit, maar waarom? Een hersenoperatie zou de impasse van onbegrip moeten doorbreken en uitwijzen of er sprake was van een tumor dan wel

Jan Kuks (✉)

Prof. dr. J.B.M. Kuks is neuroloog en curriculumcoördinator geneeskunde UMCG. Correspondentieadres: Prof. dr. J.B.M. Kuks, UMCG, Onderwijsinstituut, Ant. Deusinglaan 1 9713 AV Groningen; email: j.b.m.kuks@med.umcg.nl

Ravel (1875-1937)

een teveel aan hersenvocht (hydrocefalie) gezien zijn grote hoofdomvang. Op zondag (!) 19 december 1937 werd door de neurochirurg Clovis Vincent met zo min mogelijk risico de schedel gelicht: men trof een normaal, wat ingevallen, brein aan. Onverrichter zake werd het hoofd gesloten. Ravel ontwaakte kort maar raakte opnieuw in coma. Als gevolg van medisch ingrijpen overleed na de maatgever ook de toonzetter van de duivelse Scarbo, de schemerige Sheherazade, de bedrogen Torquemada, het stoute kind en nog veel meer personages. Buitenlandse talen zijn hem altijd vreemd gebleven, maar native sprekers overtrof hij in het componeren van Spaanse, Griekse en Joodse toondichten. Ons blijft tot groot geluk zijn schat aan nooit vervelende muziek. Hierin parelt onder meer het lied *Tripatos* waar het woord halverwege plaatsmaakt voor tongklanken waarvan ook een mens met afasie zich kan bedienen.³

Een neurologische verklaring? Waarschijnlijk heeft Ravel geleden aan een locale vorm van dementie, *primair progressieve afasie*, in 1982 beschreven door Meshulam. De linkszijdig verschrompelde hersenschors is bij de operatie zichtbaar geweest, het coma ontstond waarschijnlijk ten gevolge van een nabloeding in de vorm van een *subduraal haematoom*.

Literatuur/muziek

- Echnoz J: Ravel. Roman. De Geus: Breda 2007. ISBN 978 90 445 0896 3.
 Alajouanine Th. Aphasia and Artistic Realisation. *Brain* 1948; 71: 229-241.
 Ravel *Méodies*. EMI Classics 7243 5 69299 2 0.